

LBDIS | We know
books
FILIP-LUCIAN IORGA (editor)

De la Stalingrad, cu dragoste

Jurnalul lui Petre Sava, medic militar
pe Frontul de Est (1942),
și jurnalul soției sale, Luiza

STUDIU INTRODUCŢIV
POVESTEA UNOR JURNALE
INEDITE DIN TIMPUL CELUI DE-AL
DOILEA RĂZBOI MONDIAL

*N*e vom întâlni în această carte cu două jurnale inedite, cu două documente publicate pentru prima dată aici. Primul dintre ele, *Jurnalul de campanie*, scris în 1942 de medicul militar Petre Sava, pe Frontul de Est al celui de-Al Doilea Război Mondial, în timpul luptelor de la Cotul Donului. La 80 de ani de la sfârşitul bătăliei de la Stalingrad avem pentru prima dată sub ochi una dintre rarele mărturii scrise chiar în timpul bătăliei. Soţia lui Petre Sava, economista Luiza Sava, a scris şi ea, începând din 1943, un jurnal dedicat celor doi copii ai familiei. O poveste despre dragoste şi război, despre curaj şi tandreţe, despre cum să-ţi păstrezi umanitatea în cele mai inumane împrejurări. Înainte de a citi jurnalele, să vedem cum a arătat drumul lor până la noi şi cine au fost autorii lor.

CÂND AM AUZIT PRIMA DATĂ DESPRE FAMILIA SAVA

Poate că prima întrebare ar trebui să fie când am auzit pentru prima dată despre cel de-Al Doilea Război Mondial. Nu cred că ştiam că se cheamă așa. Mă văd, copil de 5 ani,

ascultând uimit poveștile bunicului meu, despre cum trecuse prin război. Puneam degetul pe rănilor lui, eram mândru, dar și îngrozit de ce ar fi putut să pățească. Îmi imaginam tot felul de scene din acea încleștare glorioasă și barbară.

Bunicul meu patern, Constantin (Costel) Iorga s-a născut la 27 iulie 1921, în satul Coțatcu, comuna Jideni, județul Râmnicu Sărat (în prezent, comuna Podgoria, județul Buzău) și a trecut la cele veșnice la 25 iulie 2015, în București.

Tatăl lui, străbunicul meu, a fost Iordache Iorga (1895–1949), primar PNL al satului Coțatcu și constructor al sediului primăriei, în perioada interbelică, picher care se îngrijea de starea drumurilor din comună, proprietar de păduri și de vii. A luptat în Primul Război Mondial, pe frontul din Moldova, la Mărășești. Iordache Iorga a fost primul născut al lui Ion Iorga (1870–1946), ajutor de primar în comuna Jideni, combatant în Războiul Balcanic și în Primul Război Mondial, la rândul lui fiul lui Nițu Iorga (cca 1835–cca 1890), luptător în Războiul de Independență, și al Ruței Iorga (1842–1892). Mama bunicului meu, străbunica mea, care joacă un rol foarte important în povestea noastră, a fost Aneta (Anica) Popescu (1894–1967).

Bunicul a absolvit Școala Normală de Învățători „Carol I” din Câmpulung Muscel, iar în iunie 1942 a devenit învățător. Ulterior, a urmat cursuri speciale de pregătire la Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice din București și a devenit, în august 1962, profesor de istorie, geografie și constituție. A lucrat ca învățător, profesor de istorie și director de școli timp de 36 de ani, în județele Maramureș și Buzău. În perioada în care a fost director al școlii din Coțatcu, a avut o contribuție esențială la construirea localului școlii. A fost director adjunct al prestigioasei Școli Gimnaziale „Vasile Cristoforeanu” din Râmnicu Sărat, în perioada 1969–1975.

Constantin Iorga a luptat în cel de-Al Doilea Război Mondial, cu gradul de sublocotenent, ca ofițer de rezervă, comandant de pluton în Regimentul 1 Vânători Pitești. Urmase Școala de Ofițeri de Rezervă de Infanterie, în perioada 1942–1944. A luptat pe Frontul de Est (aprilie 1944, în Moldova) și pe Frontul de Vest (în Ungaria și Cehoslovacia). A fost rănit de trei ori: la 29 aprilie 1944, pe Dealul Copoului din Iași; la 8 noiembrie 1944, în satul Mezözombor din Ungaria; și la 28 ianuarie 1945, în Munții Tatra, Cehoslovacia. A fost decorat cu Ordinul *Coroana României* cu Spade și Panglică de Virtute Militară și Frunze de Stejar, în grad de Cavaler.

În poveștile bunicului meu, despre istoria familiei noastre și despre copilăria și tinerețea lui, au apărut și evocările despre rudele de la Poiana Țapului, familia Sava, proprietari de hotel și de restaurant. Bunicul petrecuse unele dintre cele mai frumoase momente ale tinereții, în timpul vacanțelor de la munte, împreună cu verii din familiile Sava și Negoită.

CAPCANELE UNUI NUME DE FAMILIE ȘI SURPRIZELE UNEI GENEALOGII

Bunicul meu deja nu mai era când mi-am dat seama că, de fapt, nu știam foarte multe despre aceste rude de la Poiana Țapului și nici măcar despre veriga care mă lega genealogic de ele, străbunica Aneta Iorga, născută Popescu. În general așa se întâmplă, chiar și când ești preocupat de trecutul propriei familii. Te concentrezi asupra anumitor ramuri, te preocupă mai mult anumiți strămoși care par să aducă informațiile cele mai pasionante, iar alte ramuri rămân multă vreme ignorate. Tocmai de aceea nu poți spune vreodată că știi tot despre propria familie. În cazul

meu, nici numele de familie nu era foarte încurajator: numele de fată al străbunicii, Popescu, este un patronim foarte răspândit, și este aproape imposibil să construiești o rețea de înrudiri pornind de la un astfel de nume, dacă îți lipsesc detaliile foarte precise și documentele.

Am decis totuși să fac o încercare. Știam de la bunicul că un frate al străbunicii, Grigore Popescu, fusese dascăl al bisericii din Oratia, sat vecin cu Coțatcu, parte din aceeași comună Podgoria. I-am telefonat Părintelui Mircea Panait, preotul bisericii de la Oratia, care, într-adevăr, auzise de dascălul Popescu și mi-a spus că mai există urmași din familia lui, care locuiesc la Ploiești. Așa am ajuns la doamna Maria Lemnaru, fiica dascălului Grigore Popescu, și, aveam să aflui, verișoară primară a bunicului meu. Tot de la Maria Lemnaru am aflat și că numele inițial al familiei nu fusese Popescu, ci Referendaru. Însă patriarhul familiei, Ene Referendaru, fusese preot, iar unii dintre urmașii lui luaseră numele de familie Popescu, tocmai pentru a marca faptul că erau descendenți de preot, caz foarte des întâlnit. În peisajul genealogic românesc, în special în Vechiul Regat, fenomenul modificării patronimelor de la o generație la alta este foarte frecvent și îngreunează mult trasarea filiațiilor. Uneori, aceste modificări pot fi identificate grație actelor de stare civilă. Alteori, singurele clarificări pot veni de la urmași cu o bună memorie genealogică, așa cum este și doamna Lemnaru.

NEAMUL REFERENDARILOR

Pornind de la informația prețioasă și de la descoperirea numelui de familie mai vechi, am reușit să-l identific pe strămoșul meu direct, preotul Ene Referendaru, în documentele

de stare civilă din județul Buzău și să află că s-a născut în 1831, la Ghergheasa, lângă Râmnicu Sărat. Iar soția lui, prezbitera Cristina, s-a născut în 1834. Documentele mai arată că, în 1869, Ene Referendaru era preot la Oratia, în comuna Jideni. Cercetările lui Constantin Apostol, care pregătește o monografie a comunei Jideni, au mai arătat că în anul 1857, un preot Ene sin Iordache era hirotonit la Oratia, iar în 1859 era ridicată biserica din localitate. Cel mai probabil, Ene Referendaru era deci fiul unui Iordache. Această informație confirmă și amintirea păstrată cu mândrie în familie, conform căreia Părintele Ene Referendaru a ctitorit Biserica de lemn din Oratia, astăzi din păcate dispărută și înlocuită cu o biserică ridicată recent.

Preotul Ene Referendaru și preoteasa Cristina au avut mai mulți copii, printre care: Dumitru, Ion, Sofronie, Ruxanda și Smaranda (născută în 1869)¹. Sofronie a studiat la Buzău și a devenit tot preot, ca și tatăl lui, slujind la biserica din Buda, jud. Buzău. A treia generație de preoți din familie a fost reprezentată de Părintele Bănică, fiul Părintelui Sofronie, care a slujit tot la Buda. Fiica lui Sofronie s-a măritat cu preotul Gheorghe Moiescu din Dedulești, iar fiica acestora, Georgeta, s-a măritat tot cu un preot din Dedulești. Avem aici exemplul clasic al unei „dinastii preotești”, care vreme de cel puțin patru generații a slujit credincioșilor ortodocși din preajma orașului Râmnicu Sărat. Este posibil ca și tatăl preotului Ene Referendaru, acel Iordache, să fi fost tot preot, așadar s-ar putea ca această continuitate în slujire să fi durat

¹ Informații din *Arborele genealogic inedit al familiei Referendaru-Popescu – județul Râmnicu Sărat (actualul județ Buzău)*, realizat de Filip-Lucian Iorga, pe baza actelor de stare civilă, a inscripțiilor funerare și a informațiilor primite de la Constantin Iorga, Maria Lemnaru, Dan Lemnaru, Eugenia-Beatrice Cristoceca și Dan-Ioan Sava.

chiar 5 generații, doar din datele pe care le avem până acum. Preotul Sofronie a mai avut un fiu, Constantin, care a ajuns general de armată în perioada interbelică.

Mă întorc la strămoșul meu direct, Dumitru (Tache) Popescu, unul dintre fiii preotului Ene Referendaru. Acesta a luptat în Primul Război Mondial și a murit în anul 1917, din cauza unei răni căpătate pe front. În același an a murit și soția lui, Neaga, de tifos exantematic, lăsând în urmă mai mulți copii orfani. Treceam în revistă copiii cuplului Dumitru și Neaga Popescu.

Singurul lor fiu, Grigore Popescu (1890–1951), menționat deja, a fost dascăl al bisericii din Oratia (unde bunicii lui fusese preot). A luptat în Primul Război Mondial și a fost rănit într-o bătălie de pe Valea Jiului. A fost căsătorit cu Florica Apostu (1887–1977) și au avut împreună 6 copii: Nicolae Popescu (1915–1993), combatant în cel de-Al Doilea Război Mondial, pe Frontul de Est, în Crimeea, în arma vânătorilor de munte; Traian Popescu (născut și mort în 1919, de dizenterie); Victoria Popescu (1921–2003), măritată cu marinarul Aurel Purdel; Aneta Popescu (1923–2009), măritată cu Cristea Ionescu; Matei Popescu (1926–2018), ofițer; Maria Popescu (născută în 1928), măritată cu Niculică Lemnaru, interlocutoarea mea¹.

Dumitru și Neaga Popescu au mai avut patru fiice: Stanca, Aneta, Ruxanda și Ecaterina.

Stanca Popescu (1888–1967) s-a măritat cu plutonierul-major Constantin Sava (1880–1942), originar din Dedulești, combatant în Primul Război Mondial, pensionar militar, devenit în perioada interbelică un prosper comerciant la Poiana Țapului, pe Valea Prahovei, proprietar de

¹ Interviu audio înregistrat cu Maria Lemnaru (n. Popescu), 17 noiembrie 2019, Ploiești.

hotel, restaurant și magazin de coloniale. Constantin Sava a făcut politică liberală, orientare politică pe care i-o va transmite și fiului. Din spusele bunicului meu, Constantin și Stanca Sava au fost nașii lui de botez. Constantin și Stanca au avut un singur copil, pe Petre (Petrică) Sava, care avea să devină medic și care este autorul jurnalului de război publicat aici.

O altă soră, Aneta Popescu, străbunica mea, s-a căsătorit cu Iordache Iorga, împreună cu care a avut doi copii: Constantin Iorga, bunicul meu, și Ecaterina (Cati) Iorga (1924–1992), măritată cu aviatorul Neculai Bratosin.

Soră cu Stanca și cu Aneta, Ecaterina (Nina) Popescu (1900–1991) s-a măritat cu jandarmul Dumitru (Mitică) Negoită (1897–1982), originar din Grebănu, lângă Râmnicu Sărat. Cei doi au fost oameni de încredere ai familiei Sava, la firma din Poiana Țapului, și au avut doi copii: Florica (Fifi) Negoită (1922–2013), absolventă a Facultății de Geografie din București, cercetător geolog și, se pare, autoarea unor memorii care nu au fost identificate până acum în arhiva familiei, și Dumitru-Enel Negoită (Nacu; 1931–1990), medic stomatolog la Bușteni, pasionat de volei și de schi. Constantin Sava a construit o casă și pentru familia Negoită, tot în Poiana Țapului. Planul inițial fusese ca în acea casă să fie instalat și un staționar medical pentru Petre Sava, cu aparat Röntgen și toate dotările necesare, cu sală de așteptare și secretariat. Însă instaurarea comunismului a zădărnicit acest proiect.

COMOARA DIN ARHIVA PRIVATĂ

După întâlnirea de la Ploiești cu familiile Lemnaru și Cristocea am plecat cu un nou contact. Familia Sava de

la Poiana Țapului, nașii bunicului meu, aveau un nepot în viață. M-am întâlnit la București cu Dan-Ioan Sava și cu soția lui, am povestit despre familie, despre tatăl lui Dan Sava, medicul Petre Sava, văr primar cu bunicul meu, profesorul Constantin Iorga. Am aflat detalii pasionante despre afacerile familiei din perioada interbelică, de la Poiana Țapului¹. Am văzut documente, fotografii, portrete de familie și obiecte cu încărcătură istorică păstrate de familie. Printre acestea, o icoană a Sfântului Nicolae, adusă de Petre Sava de la Cotul Donului, un bust al lui Napoleon adus tot de pe front și o vază de flori făcută dintr-un obuz, de un rănit pe care doctorul Sava îl îngrijise pe front.

Însă descoperirea cu adevărat spectaculoasă a apărut la momentul discuției noastre despre traseul doctorului Petre Sava pe frontul celui de-Al Doilea Război Mondial. În mod miraculos, din război și după represiunea comunistă, după confiscări și mutări repetate, supraviețuise jurnalul de campanie al lui Petre Sava, din 1942, de la Cotul Donului. Bineînțeles că am fost curios să-l văd, iar când l-am citit am fost convins că este o mărturie la care trebuie să aibă acces istoricii celui de-Al Doilea Război Mondial și publicul larg.

Mi s-a dovedit încă o dată ce comori de memorie ascund în continuare arhivele private și cât este de urgent ca istoricii români de azi, dincolo de cercetarea arhivelor publice și de scrierea unor studii ample, în care să sintetizeze mărturiile istorice deja publicate, să continue să caute urmele trecutului și în arhivele private, în casele urmașilor celor care au făcut istoria despre care scriem. Nu numai că arhivele de familie pot completa informațiile din arhivele publice, dar de multe ori ele păstrează mărturiile mai personale,

¹ Interviu audio înregistrat cu Dan-Ioan și Elisabeta Sava, 17 septembrie 2021, București.

LBRIS

We know
books

Vaza făcută dintr-un obuz, culcată.

Vaza făcută
dintr-un obuz.

Fundul vazei,
cu detaliile tehnice
ale obuzului.

mai calde, mai complexe, care palpita de viață. În exemplul de față, un jurnal scris la cald, chiar în timpul războiului, plin de reflecții personale și de detalii care nu mai pot fi găsite în nicio altă sursă. Nici în rapoarte militare, nici în memoriile scrise la mulți ani după desfășurarea evenimentelor.

Dan Sava mi-a pus la dispoziție, în completare, și un scurt jurnal ținut de mama lui, economista Luiza Sava, începând din anul 1943, și dedicat celor doi copii ai cuplului, Radu-Basarab și Dan-Ioan. Aveam, astfel, acces și la versiunea familiei rămase acasă pe timp de război. Cinstei familiei Sava, care a păstrat cu grijă aceste documente și care a fost dispusă să le ofere spre publicare, în această ediție.

O AFACERE DE FAMILIE

Părinții lui Petre Sava au deținut, la Poiana Țapului, primul hotel din perioada interbelică. Se numea „Carpați – La Sava” și avea 45 de camere. Prima etapă de construcție a hotelului poate fi plasată, conform lui Dan Sava, în intervalul 1920–1925, iar a doua în 1925–1927.

Afacerea a prosperat, s-a extins, au mers bine atât hotelul, cât și restaurantul, unde erau angajați bucătar și chelneri, și magazinul de coloniale, iar familia Sava a devenit una dintre cele mai respectate familii de comercianți de pe Valea Prahovei. La hotel, toaletele erau în capătul culoarului, și fiecare cameră era dotată cu lavoar și cană pentru spălat, cu oglindă, cu sobă de teracotă. Conform unui inventar, în beciul hotelului se găseau 67 de butoaie cu diferite băuturi, pentru restaurant.

În Registrul de oaspeți al hotelului, din perioada 1927–1936, păstrat în arhiva lui Dan-Ioan Sava, sunt notate, pe lângă datele intrărilor și ieșirilor din hotel, numele și „pronumele” clienților, vârsta, calitatea sau profesiunea,